

Laat maar zien

Didactiek voor
beeldend onderwijs

Noordhoff Uitgevers

Jos van Onna & Anky Jacobse

5^e druk

Laat maar zien

Didactiek voor beeldend
onderwijs

Jos van Onna

Anky Jacobse

Vijfde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen / Houten

Ontwerp omslag: G2K Groningen / Amsterdam

Omslagillustratie: Jos van Onna

0 / 17

© 2017 Jos van Onna, Almere, The Netherlands

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978 90 01 87708 8

ISBN 978 90 01 87699 9

NUR 846

Woord vooraf

Creativiteitsontwikkeling is een speerpunt voor het onderwijs. Om deel te kunnen nemen aan een moderne samenleving zal onderwijs erop gericht moeten zijn kinderen vaardigheden mee te geven waarmee ze kunnen inspelen op veranderende omstandigheden en nieuwe oplossingen kunnen creëren.

Laat maar zien, didactiek voor beeldend onderwijs is al vele jaren een begrip, zowel op de Pabo als op de Lerarenopleiding. Het geeft met het *Cirkelmodel voor creatief vormgeven* (Van Onna & Jacobse, 1997) een theoretische basis voor beeldende activiteiten. *Laat maar zien* bevat een scala van stimulerende interventies, die het creatieve proces kunnen ondersteunen. Op concrete wijze wordt daarmee invulling gegeven aan *procesgerichte* didactiek. Zo kan de leerkracht de motor voor de creativiteitsontwikkeling bij kinderen worden.

De overheid biedt met het *Leerplankader Kunstzinnige Oriëntatie* (SLO, 2015) richtlijnen voor de inrichting van kwalitatief goed onderwijs voor Kunstzinnige Oriëntatie zoals bedoeld in de *Kerndoelen* (2006). De procesgerichte didactiek van *Laat maar zien* bevat een concrete uitwerking van dit theoretisch leerplankader.

Om de concretisering verder kracht bij te zetten en tegemoet te komen aan vragen uit het veld, is deze nieuwe druk verrijkt met een goed geïllustreerd hoofdstuk over *materiaal en werkvormen*.

Wij hopen natuurlijk dat ook deze nieuwste versie van *Laat maar zien* zijn weg vindt naar gebruikers die helpen mooi onderwijs voor de 21ste eeuw te realiseren.

Tot slot willen we allen die ons hebben geholpen bij het maken van deze vijfde uitgave bedanken voor de waardevolle bijdragen, adviezen en feedback.

Jos van Onna & Anky Jacobse, Almere/Enschede, februari 2017

Deze uitgave wordt ondersteund via **www.laatmaarzien.noordhoff.nl** met daarop:

- Toetsvragen met feedback (inclusief videofragmenten)
- Samenvattingen per hoofdstuk
- Studiesuggesties

- Extra hoofdstukken:

14 Aanbod en samenhang

14.1 Kaders, keuzes en uitdagingen

14.2 Inventariseren en op maat maken

14.3 Beeldendonderwijs ontwerpen

14.4 Thematisch werken in samenhang

Hoofdstuk 15 Onderzoek

15.1 Onderwijs en onderzoek

15.2 Doel, vorm en resultaat

15.3 Onderzoek naar de kwaliteit van beeldend onderwijs

15.4 Onderzoek naar de kwaliteit van cultuureducatie binnen en buiten school

- Studiesuggesties
- Formats voor basisplan en lesbeschrijving
- Observatie-/Evaluatieformulier
- Overzichten aspecten leeromgeving

Inhoud

Inleiding 9

1 Mens en beeld 13

- 1.1 De mens maakt beelden, beelden maken de mens 14
- 1.2 Beeldenbrein 16
- 1.3 Opgroeien in een wereld vol beelden 17
- 1.4 De functies van beelden 18
- 1.5 Leren met beelden 22

2 Zien en maken 25

- 2.1 Beelden zien 26
- 2.2 Beelden maken 26
- 2.3 Beeldend vormgeven 28
- 2.4 Productcomponenten 30
- 2.5 Procescomponenten 41
- 2.6 Beeldend vormgeven als creatief proces 44

3 Beeldend onderwijs 49

- 3.1 Beeldend onderwijs: daar gaat het om! 50
- 3.2 Beeldend onderwijs en de kerndoelen 51
- 3.3 Het basisplan 56
- 3.4 Procesgerichte didactiek 62

4 Voorbereiding 69

- 4.1 Stappen bij de lesvoorbereiding 70
- 4.2 De beginsituatie en de lesactiviteit 70
- 4.3 Basisplan, doelen en evaluatiecriteria 73
- 4.4 Inrichting van de leeromgeving 77
- 4.5 De lesfasenbeschrijving 79

5 Oriënteren 85

- 5.1 Neerzetten van referentiekaders 86
- 5.2 Introduceren is inspireren 87
- 5.3 Informeren 93
- 5.4 Instrueren 97
- 5.5 Variëren met de volgorde 102

6 Begeleiding van het creatieve proces 107

- 6.1 Beeldend vormgeven als creatief proces 108
- 6.2 Creativiteit stimulerende interventies 110
- 6.3 Verloop van het werkproces 117
- 6.4 Typerende situaties 122
- 6.5 Klassenmanagement 129

7 Nabeschouwen en evalueren 133

- 7.1 Nabeschouwen 134
- 7.2 Evalueren en beoordelen met de kinderen 140
- 7.3 Registreren en rapporteren 144
- 7.4 Presenteren en exposeren 146
- 7.5 Reflecteren op basis van de evaluatie 148

8 Beeldaspecten 155

- 8.1 Kennis over beeldaspecten 156
- 8.2 Ruimte 158
- 8.3 Kleur 163
- 8.4 Vorm 169
- 8.5 Textuur 173
- 8.6 Compositie 175

9 Materialen en werkvormen 185

- 9.1 Materialen op de basisschool 186
- 9.2 Tekenen 186
- 9.3 Schilderen 192
- 9.4 Drukvormen 196
- 9.5 Textiele werkvormen 200
- 9.6 Werken met papier en karton 204
- 9.7 Plastische werkvormen 207
- 9.8 Constructieve werkvormen 213
- 9.9 Digitale werkvormen 218

10 Waarneming, beeldbeschouwing en cultuureducatie 221

- 10.1 Beelden en waarnemen 222
- 10.2 Leren kijken en beeldanalyse 227
- 10.3 Kinderen beoordelen beeldende kunst 230
- 10.4 Beschouwen als lesactiviteit 231
- 10.5 Cultuureducatie 237

11 Sporen van ontwikkeling 247

- 11.1 Onderwijs en beeldende ontwikkeling 248
- 11.2 Typische kenmerken in de beeldende ontwikkeling 253
- 11.3 Beeldende ontwikkeling in brede zin 260
- 11.4 De onderbouw, 4 tot 6 jaar: spelen en volgen 262
- 11.5 De middenbouw, 6 tot 9 jaar: onderzoekers, hoe zit dat eigenlijk? 270
- 11.6 De bovenbouw, 9 tot 12 jaar: wie ben ik, wie ben jij? 278

12 Leeftijdskarakteristieken 287

- 12.1 Beeldend onderwijs op maat 288
- 12.2 Karakteristieken voor beeldend onderwijs in de onderbouw 291
- 12.3 Karakteristieken voor beeldend onderwijs in de middenbouw 296
- 12.4 Karakteristieken voor beeldend onderwijs in de bovenbouw 302

13 Leerlijnen 309

- 13.1 Beeldend onderwijs en het begrip leerlijn 310
- 13.2 Leerlijnen vanuit het cirkelmodel 312
- 13.3 Soorten leerlijnen 317
- 13.4 Werken aan eigen leerlijnen 320

Literatuur 326

Illustratieverantwoording 330

Register 331

Over de auteurs 336

Inleiding

Dit boek gaat over *beeldend onderwijs*. Door beeldend onderwijs leren kinderen vormgeven. Dat gaat hand in hand met het leren zien en begrijpen van beelden uit hun omgeving.

Kinderen leren op basis van indrukken die ze opdoen. Ze verkennen, verbeelden en construeren hun werkelijkheid die telkens weer anders blijkt te zijn dan voorheen. Door dat uniek menselijke proces ontwikkelen ze zich tot verschillende personen en persoonlijkheden.

Beeldend vormgeven is een creatief proces. Niemand vertelt precies hoe je het moet doen. En dat is tegelijkertijd het mooie: elk mens schept op zijn eigen manier authentieke beelden. Stel je eens voor: er zijn miljarden mensen en jij maakt als enige dat ene beeld dat nog nooit iemand gemaakt heeft!!!

Iedereen heeft wel wat ervaring met beeldend vormgeven: tekenen, handvaardigheid, ckv (culturele en kunstzinnige vorming), een cursus keramiek of vormgeven op de computer. Die ervaring kun je als leerkracht goed gebruiken. Tijdens de opleiding voor leraar primair onderwijs maak je opnieuw kennis met een leergebied dat zo oud is als de mens. Door de millennia heen groeiden kinderen op met beelden, gecreëerd door de generaties ervoor en door henzelf. Die beelden gaven betekenissen door, nog ver voordat de school was uitgevonden.

Een leraar is iemand die cultuur overdraagt en kinderen begeleidt in hun ontwikkeling als persoon én als deelnemer in de samenleving. Op beide fronten draag je als leraar dus verantwoordelijkheden, ook met betrekking tot dit leergebied. Beeldend onderwijs draagt enerzijds bij aan de identiteitsvorming van kinderen, het plezier in hun scheppende vermogen en aan hun omgang met beelden. Anderzijds biedt het kinderen de gelegenheid op dit gebied een fundament te leggen voor hun professionele ontwikkeling.

Er zijn veel beroepen die hun basis hebben in beeldend vormgeven: mensen zijn dagelijks bezig met het ontwerpen van mode, interieurs, stoffering, decors, grafische producten, choreografie, tuinen en parken, gebouwde omgeving, ruimtelijke ordening, interfaces van digitale omgevingen, televisieprogramma's, games, opmaak van tijdschriften, (e-)boeken en meer.

Daarnaast heb je de typische beeldende beroepen als fotograaf, camera-man/vrouw, architect of beeldend kunstenaar.

Door beeldend onderwijs kun je kinderen stimuleren in een eigen ontwikkeling. Daarnaast zal jouw onderwijs ook een inspirerende impuls zijn voor andere leergebieden, zoals wereldoriëntatie, taal en rekenen. Beelden hebben namelijk altijd een enorme impact. Ze gaan ergens over, hebben iets mee te delen dat kinderen onderling graag bespreken. In een wereld waarin het beeld zo nadrukkelijk aanwezig is, waarin we via beelden communiceren,

en waarin we via beelden onze wereld leren begrijpen, ligt beeldend onderwijs in samenhang met andere leergebieden voor de hand.

Als leraar primair onderwijs verdiep je je ook buiten school af en toe in onze 'beeldcultuur'. Je realiseert je het wonder van *het ZIEN* en gebruikt waar mogelijk beelden bij jouw werk met kinderen. Beelden inspireren en stimuleren elk leerproces! Beeldend onderwijs gaat dus verder dan vormgevingsactiviteiten alleen.

In de Kerndoelen Primair Onderwijs staat wat formeel van een leerkracht op dit terrein wordt verwacht. Het zijn slechts summiere aanwijzingen. Het is daarom des te belangrijker dat je vanuit een intrinsieke motivatie het beeldend vermogen van (jonge) mensen een serieuze plek geeft binnen jouw visie op onderwijs. Je zult daarmee een waardevolle bijdrage leveren aan rijk onderwijs voor kinderen van *deze tijd in hun wereld*.

Laat maar zien is een studieboek. Het laat zich gewoon bestuderen van voor naar achteren. Veel aantrekkelijker is het echter om het als handboek te gebruiken; het af en toe open te slaan voor een te geven les of het ontwerpen van een thema; het gaandeweg te gebruiken als hulp bij de evaluatie en onderzoek van je onderwijs en bij het aangaan van nieuwe uitdagingen. Elk hoofdstuk behandelt een overzichtelijk kennisgebied. De eerste negen hoofdstukken leggen de basis, de vier daarop volgende vormen de verdieping. Daarnaast zijn op de website **www.laatmaarzien.noordhoff.nl** twee hoofdstukken opgenomen die gaan over 'Aanbod en samenhang' en over 'Onderzoek'. Verder staan op deze website: formats voor het basisplan voor beeldende activiteiten en de les(fasen)beschrijving, een observatie-/evaluatieformulier voor beeldende activiteiten en overzichten met aandachtspunten voor de inrichting van de leeromgeving.

1

Mens en beeld

1

- 1.1 De mens maakt beelden, beelden maken de mens
- 1.2 Beeldenbrein
- 1.3 Opgroeien in een wereld vol beelden
- 1.4 De functies van beelden
- 1.5 Leren met beelden

'Die grottekeningen hebben bij mij een onuitwisbare indruk achtergelaten. Groter dan bijvoorbeeld de fresco's van de Sixtijnse Kapel van Michelangelo. Je voelde er de fascinatie van die vroege mens voor de verschijningsvormen van de natuur. En natuurlijk het gegeven dat ze die konden verbeelden en in zo'n dampige, donkere grot opnieuw tot leven konden brengen. Vorige maand voelde ik dat weer toen ik mijn dochtertje, met uiterste inspanning, haar eerste koptoter zag tekenen... een klein wonder!'
(Mark B.)

Na bestudering van dit hoofdstuk kun je:

- het unieke van de mens als vormgever verwoorden
- onderbouwen dat beelden voor mensen altijd een belangrijke rol hebben gespeeld
- uitleggen waarom beelden een belangrijk communicatiemiddel vormen
- beschrijven hoe kinderen beginnen met het maken van visuele representaties
- functies van beelden benoemen met wat voorbeelden
- de taak van beeldend onderwijs op de basisschool beschrijven

1.1 De mens maakt beelden, beelden maken de mens

1

Na een vliegtuigongeluk spoelt een man aan op een eiland. Als blijkt dat hij daar alleen is, bouwt hij zich een onderkomen. Om te overleven opent hij aangespoelde pakketjes, die ook door het vliegtuig werden vervoerd. In een van die pakketjes zit een volleybal. Een vrij nutteloos object in die situatie, zou je zeggen. Tot de man er, in een moment van ontredning, met het bloed van zijn verwonde hand een gezicht op tekent. Vanaf dat moment deelt hij lief en leed met dit beeld dat hij Wilson noemt. Als hij het na vier jaar aandurft met een vlot het eiland te verlaten, waagt hij bij een opstekende storm zijn leven voor Wilson! (Cast Away, 2000, Robert Zemeckis) Wat hebben mensen toch met beelden?!

Wat maakt de mens een mens? Dat is een boeiende vraag waarop natuurlijk eindeloos veel antwoorden mogelijk zijn, afhankelijk van de invalshoek die je kiest. Eén daarvan springt wel erg in het oog: *het beeld*. Zijn hele geschiedenis getuigt ervan dat de mens kan vormgeven. Hij creëert zijn omgeving naar eigen ideeën en voorkeuren, noteert zijn visuele waarnemingen, representeert en communiceert door middel van beelden. Precies dat is uniek voor de mens!

‘Uniek voor de mens is het vermogen om vorm te geven en “visuele sporen” te gebruiken om er iets anders mee uit te drukken.’

Vroege beelden

Archeologen vonden in september 2008 bij opgravingen in Hohle Fels (Zuidwest-Duitsland) het vroegste beeldje van een mensfiguur tot nu toe. Het gaat om een klein beeld van mammoetivoor dat een vrouwfiguur voorstelt en dateert van ongeveer 40.000 jaar geleden.

Het beeld kreeg de naam: De Venus van Hohle Fels. Zoals bij veel prehistorische beeldjes heeft die naam betrekking op de vermoedelijke betekenis en de vindplaats. Gezien de nadrukkelijke aanwezigheid van geslachtskenmerken vermoeden experts dat het gaat om een vruchtbaarheidsbeeld met symbolische verwijzingen. Waarschijnlijk is het een icoon van een cultuur die sterk was gericht op overleving. Vruchtbaarheid en voortplanting spelen er een belangrijke rol. Borsten, buik en schaamstreek zijn in het beeldje dan ook sterk aangezet. Naar de werkelijke betekenis achter het beeld kunnen we alleen maar gissen omdat we onvoldoende weten over de cultuur waarin het is ontstaan.

Het grote belang van deze vondst is dat ermee is aangetoond dat zoveel millennia geleden mensen al vormgaven aan beelden en de behoefte hadden hun werkelijkheid te ‘verbeelden’. Zo getuigen ook grottekeningen van

de menselijke fascinatie voor de visuele omgeving en een scherp gebruik van het visuele waarnemingsvermogen. Maar ze getuigen tevens van de behoefte iets met die waarnemingen te doen: betekenis te geven door te 'verbeelden', tot beeld te maken.

Overtreffende trap

Sinds die vroege sporen heeft de mens een fenomenaal scala aan beeldende uitingen geproduceerd in een steeds hoger tempo met toenemend technisch vernuft. Uit alle windstreken kennen we de indrukwekkende beeldende nalatenschap van volkeren: Mesopotamiërs, Egyptenaren, Grieken, Etrusken, Kelten, Chinezen, Maya's, Polynesiërs, Afrikanen, Aboriginals en zelfs Inuït. Levend onder eenvoudige omstandigheden of in complexe sociale structuren, allen maakten ze indrukwekkende kunstvoorwerpen.

Van kunstenaars uit de recente kunstgeschiedenis weten we vrij precies wat hen bezielde bij de creatie van hun nieuwe beelden. Van mensen als Da Vinci, Michelangelo, Van Gogh en Picasso, Brancusi, Coco Chanel, Andy Warhol en Steven Spielberg weten we nauwkeurig hoe zij vormgaven aan een nieuwe tijd. Maar door de millennia heen is één ding onveranderd gebleven: de behoefte van mensen om beelden te maken en te gebruiken als betekenisgevers en communicatiemedium.

Omringd door beelden

Beelden beperken zich overigens niet tot het terrein van de kunst (geschiedenis). Mensen geven vorm aan hun eigen omgeving. Sinds de industriële revolutie in de negentiende eeuw is de vervaardiging van beeldende producten exponentieel toegenomen. Het verschijnsel wereldtentoonstelling deed zijn intrede om het wonder van die beeldenproductie onder de aandacht te brengen. Wat tot die tijd alleen aan rijken was voorbehouden, het bezit van een uniek exemplaar, werd door dit productieproces toegankelijk voor de gewone mens. Hij kreeg de mogelijkheid spullen aan te schaffen en zich te omgeven met de vormen van zijn voorkeur: gebruiksvoorwerpen, interieurs, kleding, vervoersmiddelen.

De laatste decennia zijn die mogelijkheden alleen nog maar toegenomen door een voortschrijdende technologie en de ontwikkeling van steeds weer nieuwe materialen en weefsels. Nog nooit eerder was het aantal geproduceerde beelden zo groot als vandaag de dag. Multinationals investeren op grote schaal in de steeds sneller veranderende 'looks' van ons omringende producten: gebouwen, auto's, tijdschriften, mode, elektronica producten.

Maar ook vinden de mensen het visuele uiterlijk steeds belangrijker. Elke seconde worden er beelden gemaakt, bewerkt en wereldwijd uitgewisseld (gedaald) via moderne sociale media. En je kunt er meteen je mening over kwijt door gebruik te maken van de 'like button'.

1.2 Beeldenbrein

Waarom hebben wij mensen zo'n enorme behoefte aan beelden? Dankzij de technische vooruitgang in de neurowetenschappen is daarover veel duidelijk geworden. Het menselijk brein blijkt een enorme capaciteit te hebben voor de verwerking van visuele informatie: meer dan de helft van onze informatie-verwerkingscapaciteit wordt gebruikt voor de verwerking van visuele beelden. Dat is dus veel meer dan de andere zintuiglijke waarnemingen (horen, voelen, ruiken, proeven en bewegen) bij elkaar opgeteld!

Beelden zijn voor ons dus eigenlijk wat geur is voor de hond. Elke mens en elke cultuur heeft behoefte aan eigen vormgeving om zich te onderscheiden van andere mensen en culturen, zoals een hond zijn territorium afbakt met urinesporen. Of het nu gaat om kleding, huizen, telefoons, kunst aan de muur of auto's. Naast de gebruiksfunctie van voorwerpen is er altijd de achterliggende communicatieve functie naar andere mensen.

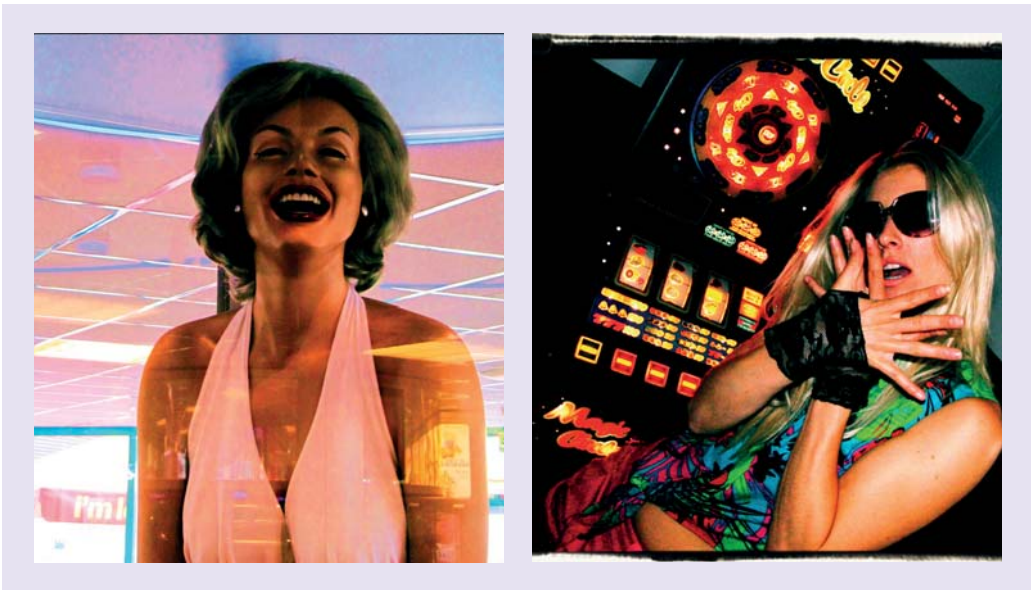
Het beeld als icoon

Beelden representeren betekenissen en voorzien in een vorm van communicatie. Zij functioneren binnen een gemeenschap. Door onze visuele inslag geven wij mensen gemakkelijk betekenis aan beelden. Betekenis geven en overdragen is de kern van onze menselijke interactie. Elke generatie of andere cultuur stelt eigen en vaak nieuwe eisen aan de vormgeving van haar beelden en hun betekenis. De meest karakteristieke beelden van een generatie heten ook wel iconen (zie voorbeeld 1.1).

VOORBEELD 1.1 NAOORLOGSE ICONEN

In de jaren zestig van de vorige eeuw waren Marilyn Monroe en James Dean iconen van hun tijd. Zij symboliseerden de toenmalige veranderingen in de tijdgeest: vrijgevochtenheid, eigenzinnigheid en sensualiteit. Met name de filmster Marilyn Monroe was een boeiend cultureel verschijnsel. Haar beroemdheid dankte ze bepaald niet alleen aan haar acteerprestaties. Bij haar verering speelden ook de media en haar 'verkeren in hogere kringen' een belangrijke rol. In de jaren negentig deed Madonna een gooi naar een vergelijkbare sterrenstatus.

Een belangrijke bijdrage aan de idee van beroemdheid leverde Andy Warhol en zijn 'fifteen minutes of fame'. Ook Lady Gaga grijpt veelvuldig terug op Warhols sterren-idee. Ze is een designproduct van zichzelf. Als voormalig 'art school student' ontwerpt en regisseert ze haar gehele imago: verschijning, muziek, stage, mode (haute couture) enzovoort. Het team dat ze aanstuurt, produceert een explosie aan creatieve ideeën. Daaruit creëert zij, in overleg, een steeds veranderend beeld dat met haar credo 'be-who-you-are' de digitale wereld over gaat.

De huidige samenleving wordt in hoge mate door de (sociale) media bepaald. Facebook, Twitter en YouTube worden voortdurend geraadpleegd op smartphones en tablets. Visuals, zoals alle visuele representaties genoemd worden, zijn daarbij minstens zo bepalend voor de impact als de inhoud van een bericht. Mensen verbinden hun uiterlijk, image, ook in steeds sterkere mate aan hun identiteit.

Eigen, origineel en *nieuw* zijn begrippen die je in de context van beeldend vormgeven veel tegenkomt. Steeds zoeken mensen naar krachtige beelden die uitdrukking geven aan inzichten, opvattingen, voorkeuren, overtuigingen, sociale verhoudingen en gevoelens. Niet voor niets noemt men het ontstaan van nieuwe beelden in één adem met het 'creatieve' ontstaansproces. Beelden komen tot stand door experiment en onderzoek, door wisseling van blik en standpunt.

1.3 Opgroeien in een wereld vol beelden

Van de wieg tot het graf leven we in een wereld vol beelden. Door de snelle veranderingen in onze technologische samenleving ontstaan (en verdwijnen) beelden in een rap tempo.

Met de paplepel

De eerste visuele indrukken van een baby zijn, naast het gezicht van moeder en andere gezinsleden, al gauw de mobiel boven de wieg, de grimas van de knuffel of de contouren van de Mickey Mouse Poster aan de muur. Kleuters leren bouwen met zand en water, tekenen met alles wat sporen nalaat en manipuleren met blokken, duplo en playmobil. In deze vroege jaren van elk kind voltrekt zich het wonder van de *visuele representatie*.

Een blokje verbeeldt een auto, maar even later een hondje of een bootje. Een grafisch spoor in de vorm van een cirkel kan van alles gaan betekenen: een zonnetje, een mens of een bloem. Kinderen leren dat ze de betekenis

zelf kunnen sturen door meer specifieke vormkenmerken toe te voegen. Dat gaat hand in hand met het steeds gericht kijken en benoemen van objecten uit hun omgeving. Kinderen leren beelden op televisie en computerscherm te interpreteren en ermee te spelen. Op steeds jongere leeftijd besturen ze de muis of joystick om de beelden op het scherm te beïnvloeden.

Tijdens deze activiteiten staan kinderen in voortdurend contact met mensen om zich heen: de 'anderen'. Anderen maken deel uit van het ontwikkelingsproces. Ze helpen het kind betekenis geven aan zijn beeldende uitingen, ervaringen verwoorden en verbeelden. Handelingen, taal en beelden gaan hand in hand tijdens die interacties. Op die wijze gaan ze deel uitmaken van communicatie tussen mensen.

1.4 De functies van beelden

Alle beelden in onze cultuur hebben een communicatieve gebruiksfunctie, maar dat is lang niet de enige functie die beelden kunnen hebben. De functie van beelden kun je onderbrengen in de volgende categorieën:

- Functioneel gebruiksgemak
- Aanschouwelijk ordenend
- Narratief
- Illustratief
- Directief
- Verbeeldend
- Decoratief
- Esthetisch
- Expressief
- Amusement

Functioneel gebruiksgemak

Bij vormgeving die vooral gericht is op de functionaliteit, is met name het gebruiksgemak van voorwerpen belangrijk. Bij het ontwerpen van een karaf wordt er bijvoorbeeld op gelet dat het handvat een goede greep geeft, de basis stabiel is en de tuit goed uitschenkt. Mankeert de vormgeving op een van deze punten, dan is de vormgever niet in zijn opzet geslaagd.

Aanschouwelijk ordenend

Vormgeving kan duidelijkheid verschaffen in abstracte begrippen en complexe relaties. Met visuele middelen kunnen relaties aangegeven worden, bijvoorbeeld door de kleur, de vorm of het patroon. Een voorbeeld hiervan zijn de grafiekjes en diagrammen in een wetenschappelijke of economieboek. Maar ook uniformen en sportkleding hebben deze functie.

Narratief

Beelden kunnen een verhalende functie hebben. Tekeningen van kinderen, strips en schilderijen zijn verhalen zonder woorden. Reliëfs boven de poorten van gotische kathedraal en andere gebouwen tonen vaak visuele verhalen.

Illustratief

Afbeeldingen (foto's en tekeningen) hebben een illustratieve functie als ze laten zien wat er in een tekst wordt behandeld. Illustraties bieden dus een concretere voorstelling van zaken bij een tekst.

Directief

Verkeersborden of andere tekens zijn beelden met een aanwijzende, waarschuwende en/of regulerende functie. Ze wijzen ons de weg en bieden veiligheid. Dat geldt in de fysieke, maar ook in de digitale wereld. Dankzij kleine tekens en icoontjes weten we razendsnel de weg op de laptop, de smartphone en de tablet.

Verbeeldend

Mensen kunnen fantaseren over een werkelijkheid die (nog) niet bestaat. Met beelden kunnen ze die tevoorschijn toveren. Leonardo da Vinci liet eeuwen geleden al zien hoe een helikopter eruit zou kunnen zien. Ook sciencefictionmakers doen dat. Ze maken simulaties op het beeldscherm. In feite is elke ontwerpschets de verbeelding van een idee.

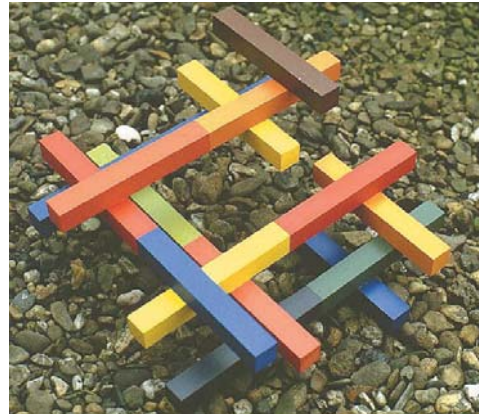

Decoratief

Mensen brengen graag versiering aan in hun omgeving. Ze spelen met kleuren en vormen. Kleding en woonstoffering krijgen een dessin dat het oog bevredigt. Na verloop van tijd veranderen decoraties omdat ze uit de tijd zijn of we erop uitgekeken zijn.

Esthetisch

In het verlengde van de decoratie liggen beelden die gemaakt worden uit louter schoonheidsoverweging. Mensen kunnen objecten of afbeeldingen 'mooi' vinden. Ze waarderen bijvoorbeeld de puurheid of het zuivere van de vorm. Sculpturen, keramische objecten, stillevens en naakten zijn daarvan een voorbeeld.

Expressief

Beelden kunnen emoties uitdrukken. Vormgevers onderzoeken manieren om gevoelens weer te geven. Ze zoeken naar expressiviteit. Je denkt dan gauw aan schilderen, maar dat geldt ook voor foto's, digitale beelden en drukwerk.

Amusement

Mensen zijn gek op plaatjes. Ze verzamelen ansichtkaarten, dvd's, voetbalplaatjes, stickers, postzegels enzovoort. En wat te denken van achtergrondschermpjes op het computerscherm en de mobiele telefoon. Het is een bevredigende uitbreiding van hun visuele wereld, het biedt ze vermaak.

Deze opsomming van functies is bedoeld om een indruk te geven van de wijze waarop beelden ons bestaan doordringen. Elke samenleving stelt eigen eisen aan de manier waarop ze worden gebruikt.

1.5 Leren met beelden

De school is in het leven geroepen om kinderen voor te bereiden om als volwaardige persoon deel te nemen in de samenleving. Beeldend onderwijs voorziet daarom in een aantal belangrijke behoeften:

- Allereerst maken kinderen 'van nature' beelden. Ze hebben de behoefte en het recht deze *begaafdheid*, hun creatieve en beeldende vermogen te ontwikkelen.
- Verder betekent vormgeven ook het op een specifieke manier *kennismaken met materie*. Kinderen doen ervaringen op met materialen die ze elders niet opdoen.
- Kinderen hebben veel plezier in het maken en omgaan met beelden. Het verrijkt, net als taal, muziek, dans en spel, de manier waarop ze de werkelijkheid ervaren.

- Het creëren van beelden geeft kinderen mogelijkheden *zichzelf* te ontdekken, een *identiteit* te ontwikkelen door interactie met hun beelden, de anderen en beelden van de anderen.
- Zelf beelden maken is deel uitmaken van cultuur. Door beelden te maken en er met anderen over te praten, vormen kinderen een *cultureel (zelf) bewustzijn*. (Bruner, 1996; Van Heusden, 2010; Wilson & Wilson, 2009)
- Onderwijs bereidt kinderen voor op het *participeren* in een samenleving. Dat participeren wordt in hoge mate bepaald door communicatie. Beelden zijn in de huidige maatschappij een belangrijke communicatievorm. Om zelfbewust en kritisch te kunnen participeren, is een zekere *visuele geletterdheid* noodzakelijk, onderricht in beelden dus. Onderwijs en opvoeding moeten daarin voorzien.

Samenvatting

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.laatmaarzien.noordhoff.nl.

